DESPRE UTILIZAREA LUI *DE* RELATIV ÎN ROMÂNA VECHE

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

1. Preliminarii

1.1. Despre „de”-ul conector s-a discutat destul de mult, subliniindu-se, pe de o parte, eterogenitatea lui categorială şi funcțională, iar, pe de alta, ambiguitatea în multe dintre contexte (Pană Dindelegan 2003). Categorial, se comportă, de la o apariție la alta, ca prepoziție, conjuncție sau relativ invariabil; funcțional, se comportă, de la un context la altul, ca element „lexical” (fie prepoziție lexicală cu diverse sensuri, fie conjuncție cu diverse sensuri circumstanțiale) sau ca element „funcțional” (prepoziție funcțională, cu diverse roluri gramaticale, sau complementizator). S-a subliniat, de asemenea, ambiguitatea conectorului „de”, sensurile şi, implicit, funcțiile acestuia fiind dificil de precizat în multe contexte. El poate dezvolta, contextual, şi una dintre rarele ambiguități între marcă de coordonare, echivalent al coordonatorului „şi”, şi marcă de subordonare. Una dintre valorile posibile pentru conectorul „de” este şi cea de pronominal relativ, rezultată din posibilitatea de substituție, în unele contexte, cu „ce” sau „care” şi, implicit, din echivalarea lui „de” cu aceste relative.

1.2. Pentru româna actuală, despre „de”-ul relativ s-au formulat aprecieri diferite de uz, variind între „popular” (Guțu Romalo 1969) şi „regional, muntenesc” (Drăganu 1922-23: 268-69 şi GLR II: 276). Analizând subordonarea în dacoromâna populară, Magdalena Vulpe (1980 [2006]:153) observă că atributivele cu „de” sunt puțin numeroase în TD (siglă pentru *Texte dialectale*), unde numai 5% dintre atributive se introduc prin „de”. M. Vulpe înregistrează, fără a face distincții tipologice, măcar trei tipuri de propoziții atributive: tipul „era **unu de**-i zicea Iuliş”, tipul cu regent demonstrativ scurt *ăl(a)* („**ăl de** a venit”) şi tipul „când o fo **timpu de**-o fătat caprele” (observația noastră este că, în ultimul exemplu, „de” nu mai este echivalent al lui „ce”/”care”, ci al complementizatorului „să”). M. Vulpe (lucr.cit.: 154) stabileşte şi o hartă de repartiție a relativelor cu „de”, indicând, ca arie de extindere, Crişana, Banatul, Oltenia, Muntenia, sudul Transilvaniei, Valea Bistriței şi Bistrița Năsăud (mai puțin Moldova), ceea ce i-a impus autoarei concluzia că „de”-ul relativ este un fapt de „sintaxă populară[1]”.

[1] Pentru conceptul de limbaj popular, diferit de cel regional, şi pentru caracteristicile generale ale limbajului popular, vezi Coteanu 1973.

BDD-V153 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:16:59 UTC)

În cercetările destinate relativelor româneşti, Mihaela Gheorghe (2004: 127, 136; GALR II: 215) observă frecvența extrem de mică a construcției cu „de”: o singură apariție în corpusul excerptat, tocmai ca urmare a faptului că este o construcție de factură populară, iar corpusul său acoperea registrele academic, jurnalistic, beletristic şi colocvial (Gheorghe 2004: 17).

1.3. Despre „de”-ul relativ, în româna veche, informațiile sunt puține şi contradictorii**.** Majoritatea lucrărilor româneşti destinate analizei românei vechi înregistrează prezența unui „de” relativ atât în textele originale, cât şi în cele traduse, cu indicații de frecvență variind între „destul de răspândite, mai ales în texte munteneşti” (Gheție 1997: 163, 363; Frâncu 2009: 380), sau „mai rar” (Todi 2001: 154). Puține şi nesigure sunt şi indicațiile de etimologie. În Vrabie 2000, se consideră că acest „de” relativ ar veni pe filieră bulgărească, ceea ce pare a fi contrazis de circulația, în limba veche, în toate zonele dacoromâneşti (vezi, mai detaliat, Sava 2012).

1.4. Obiectivul acestui articol este examinarea detaliată, pentru limba veche (secolele al XVI-lea – al XVIII-lea), a aparițiilor lui „de” relativ, dar şi a construcțiilor apropiate de acesta, în care „de” funcționează tot într-un grup nominal (GN), dar nu ca un relativ, ci ca un complementizator. Se vor urmări tipare de construcție, zone de circulație, frecvență de apariție, cu intenția, pe de o parte, de a detalia descrierea, iar, pe de alta, de a oferi etimologiştilor date suplimentare pentru stabilirea etimologiei acestui „de”. Observațiile se întemeiază pe excerptarea unui corpus de limbă veche cuprinzând atât texte traduse, cât şi texte originale şi cuprinzând texte provenind din zone diverse ale dacoromânei.

2. Tipologie a construcțiilor

Ceea ce au în comun construcțiile aici în discuție este prezența conectorului „de” la o propoziție încorporată în structura unui GN. Interpretarea ca propoziții relative, iar a conectorului ca pronume relativ invariabil se bazează pe posibilitatea substituției cu „ce” sau „care”. Sunt numeroase atestări în care „de” alternează cu „ce” sau „care”, ceea explică echivalarea lor funcțională:

(1) „acolo-s râure de foc **de** se varsă mult şi neacă toate locurele şi câmpii; (...) acolo sânt vihoră şi vânturi **carele** clătesc mare [sic!] cea de foc, acolo-s fulgere și tunete înfricoșate slobozite de draci **de** spar pre păcătoși” (Ev.1642: 206/14-19)

În afară de construcțiile în care „de” este substituibil cu „ce” sau „care”, propoziția funcționând ca modificator nominal (tipul (A): exemplele (1) şi (2a-c)), apare şi un tip (B) de propoziții, în care „de” nu este echivalentul lui „ce”, „care”, ci funcționează drept complementizator, introducând un argument propozițional al unui substantiv abstract sau postverbal (3a-b):

(2) a. „că sântŭ **unii de** stau acicea” (CC^2.1581: 65/6)
b. „de sânt **alții de** vor să se cuminece” (CL.1570: 146/40^v)
c. „că era **unii de**-l sfătuia să margă la căzaci” (CLM.1700-50: 181/26)

BDD-V153 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:16:59 UTC)

(3) a. „Întru praznicŭ amu avea ei **năravŭ de să** se adune toți ceia ce lăcuiia pren cetăți şi pren sate" (CC[2].1581: 145/5)
b. „Care acest dar n-au fost nici de un folos țărâi, că au rămas **obicei de** dă țara baraiamlâc de atunce încoace în toți anii." (NL.1750-66: 17)

Sub alt aspect, propozițiile introduse prin „de" se diversifică în funcție de forma modală a verbului subordonat: „de" + indicativ (exemplele (1), (2a-c) şi (3b)) vs. „de" + conjunctiv (exemplele (3a), (4), (5a-c)):

(4) „în ceastă lume să nu aibi **nemică de să**-ți fie mai drag şi mai scump decât Dumnezeu, **de să** nu iubeşti mai vârtos de Dumnezeu" (CC[1].1567-8: 115/132[v])

În funcție de relația cu antecedentul, într-un tip special de construcții (C), se dezvoltă o relație apozitivă, rolul subordonatei fiind de reluare şi explicitare a antecedentului generic *acest lucru* sau a pronominalelor feminine cu valoare neutră *aceasta, una* (5a-c):

(5) a. „**aceasta una** iaste rămasă, **de să** mă botezŭ" (CC[2].1581: 509/21)
b. „iară eu nu mai cruțai, den aveare (...), a da la **acestŭ lucru** (...) **de să** tipărească această carte" (CC[2].1581: Predoslovie, 6/14)
c. „că nu iaste **aceasta** până în sfârşitŭ, **de să** se adaugă spre răŭ" (CC[2].1581: 26/26)

3. Ce date de descriere aduc textele vechi?

3.1. Construcțiile cu „de" relativ sunt numeroase; ele apar în toate tipurile de texte, netraduse sau parțial traduse, integral traduse[2] (6 şi 7), şi în întreaga perioadă veche, atât în prima etapă, începutul secolului al XVI-lea până în 1640 (vezi DÎ, textele coresiene, MC.1620, MI.1630), cât şi în texte din perioada următoare, între 1640 şi 1780 (vezi Ev.1642, textele „populare", VRC.1645, ŞT.1644, CDicț.1691-7, CLM.1700-50, AD.1722-5, CIst.1700-50, Ist.1709-16, NL.1750-66 etc.):

(6) a. **Onul de** iai sicos carte la județ se nu piletescu cheltuiale nosturu. (DÎ.C: 1594)
b. „ei îmblă **iscoadă în țara leşască, de** spun la noi tot ce fac ei" (DÎ[3].XXXII: 1600)
c. „Şi avea preotul **un frate**, **de** slujiia la un **boiarin mare, de**-l chema Theofilițŭ" (MC.1620: 183/111[v])
d. Că era **un om de** avea o rană rea (MC.1620: 126/38[r])
e. „cum sâmt **o samă de oameni de** nu le place miresma acelora flori scumpe" (ŞT.1644: 252/314)
f. „sânt **unele de** cu ridicare nu-i prea lesne a le înțeleage" (VRC: 226/29[v])
g. „De acest lucru au întrebat **un călugăr, de** l-au chemat Dionisie" (ŞT.1644: 180/17)
h. „nume al unei **fămei de** o au chiemat Vineri" (CDicț.1691-7: 10)
i. „**os de** stă piiatra cea scumpă" (CDicț.1691-7: 354)

[2] Pentru multe texte, este dificil de stabilit categoric în ce măsură se pot eticheta ca originale sau ca traduceri parțiale sau totale; vezi CDicț.1691-7, de exemplu, pentru care a existat un model maghiar (*Dicționarul* lui Albert Szenci Molnar; apud Gherman 2011: IX), dar în care contribuția originală a lui Corbea este covârşitoare.

[3] Pentru alte exemple din DÎ, vezi Guruianu 2007: 28-29.

BDD-V153 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:16:59 UTC)

j. „că era **unii de**-l sfătuia să margă la căzaci” (CLM.1700-50: 181/208^{v})
k. „nişte **neamuri de** le zicea gavrişti şi ghestoboţi” (CIst.1700-50: 150/8^{r})
l. „iaste şi **mitropolit** acolo grecesc (...) **de**-i zic încă Gotias” (CIst.1700-50: 167/34^{r})
m. „**unul** dintru dânşii ... **de**-l chiema Cozma de Mediţi” (CIst.1700-50: 187/62^{r}) (vezi şi Todi 2001: 154)
n. „Că **aceia de** fac aşa, adecăte de cealea ce nu ştiu şi cealea ce nu cunosc zic că cunosc” (CIst.1700-50: 184/58^{r})
o. „ca cum ar ieşi **un fum** din lăuntru **de** negreşte mărginile găurilor” (Ist.1709-16: 63/130r)
p. „Sânt **mulţi** în lume **de** să numesc că sânt păstori” (AD.1722–5: 203/8)
r. „ iar dedesuptul besericei şi a visterii era **un beci, de**-nchidè tălhari” (NL.1750-66: 171)
s. „şi au găsit acolo **un doftor, de**-i tot sloboziè sângeli din obraz” (NL.1750-66: 27)

(7) a. „în ceastă lume să nu aibi **nemică de să-**ţi fie mai drag şi mai scump decât Dumnezeu, **de să** nu iubeşti mai vârtos de Dumnezeu” (CC^{1}.1567-8: 115/132^{v})
b. „C-au fost mulţi **sfinţi de**-au avut avuţie multă” (CC^{1}.1567-8: 91/94^{v})
c. „Adevăr grăiesc voao că sânt **unii de** stau cicea (CC^{1}.1567-8 : 148/190^{r})
d. „Şi **sora ei** era **de** o chema Maria” (CC^{1}.1567-8: 177/234^{r})
e. „Carele den voi are **un robu de** arâ sau paşte şi mearge elu în satu” (CT.1561: 126/158^{v})
f. „Era **Caiafa de** dedease sfatu iudeilor” (CC^{1}.1567-8: 162/227^{r})
g. „de sânt **alţii de** vor să se cuminece” (CL.1570: 146/40^{v})
h. „blăstămatul **Arie, de** au grăitu în pizmă credinţe strămbe” (Prav.1581: 161/192^{r}) (vezi şi Rizescu 1971: 78)
i. „am a trimeate pre voi **heri** cu două capete şi **şerpi** cu doao arepi, **de** vor mânca inimile muierilor voastre” (MI.1630: 155/175^{r})
j. „Această carte iaste ca **un bucin** glăsâtoriu de Dumnezeu **de** spune veaste de oştire către ţâitoriul de lume” (Ev.1642: 157)
k. „Că sânt **unii, de** aorea pun în frunte, aorea în umăr, aorea pre pântece pun [sic!] mâna lor” (Ev.1642: 259)
l. „Şi împrejurul porţilor era **mulţime de oameni** mari întrarmaţi şi înfricoşaţi **de** păziia” (VS.post1700: 139/103^{v})
m. „descoperi **faţa de** străluce ca soar[i]le” (AOD.1675-6: 197/13^{r}); vezi şi Stanciu-Istrate 2001: 72.

Singurele structuri limitate în timp sânt cele construite cu „de + conjunctiv”, care, în corpusul analizat, apar numai în secolul al XVI-lea; apar, mai ales, în texte traduse coresiene, dar şi în textul original al Predosloviei (supra (5b)).

Sunt două tipuri de tipare cu „de să”. În unele, „de” funcţionează ca un complementizator, apărând ca urmare a înlocuirii infinitivului prin conjunctiv (*de a > de să*: *năravŭ de a > năravŭ de să*); vezi (8a-b)):

(8) a. „Că ce **credinţă** au fostŭ întru oamenii Izraililorŭ **de să** ia pietri spre Domnulŭ (...)?” (CC^{2}.1581: 229/34)
b. „Întru praznicŭ amu avea ei **năravŭ de să** se adune toţi ceia ce lăcuiia pren cetăţi şi pren sate” (CC^{2}.1581: 145/5)

În altele, grupul „de să” (vs. „de”) apare, ca alegere, între două valori modale: indicativul (*realis*) şi conjunctivul (*irealis*); vezi (9a) vs (9b):

(9) a. „Sânt **unii de** vă spământează pre voi” [+indicativ] (VRC.1645: 188/III^{v})
b. „şi nu va fi **nimea de să** spare voi” [+conjunctiv] (CC^{2}.1581: 459/28)

BDD-V153 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:16:59 UTC)

Ambele construcții cu „de să" ies repede din uz, astfel că în secolul al XVII-lea[4] ele nu mai circulă. În schimb, pentru tipul (9b), este interesantă posibilitatea „ştergerii" lui „de", ceea ce dă naştere la rarele şi specialele construcții cu relativ neexprimat[5]. Alături de (10a-b), în care sunt coocurente un relativ („cine" sau „de") şi marca flexionară „să", apar şi construcții fără relativ (11a-e), în care funcția conectoare este preluată de marca „să" a conjunctivului. Tiparul cu relativul „şters" se continuă şi în româna actuală (GALR II: 208).

(10) a. „Vădzui vis, ce nu-i **nime cine să**-l desleage" (PO.1582: 109/8)
b. „în ceastă lume să nu aibi **nemică de să-**ți fie mai drag şi mai scump decât Dumnezeu, **de să** nu iubeşti mai vârtos de Dumnezeu" (CC[1].1567-8: 115/132[v])

(11) a. „Şi aceluia bolnavŭ nu era **nimea să**-i ajute" (CC[2].1581: 243/1)
b. „E să e şi vreun tată, de-şŭ veade un feciorŭ vreo nevoe iute tâmplând-i-se şi n-are **nimea să**-i poată ajuta şi ceva odihnă a-i da" (CC[2].1581: 273/33)
c. „Nu se-au aflat **nimea să** le facă şi să împle de toate cum trebuiaşte" (CC[1].1567-8: 97/105[r])
d. „şi nu se afla **nime să**-l poată încălca" (MC.1620: 183/111[v])
e. „Ştii pre **cineva să** fie c<a> aceasta întru oamenii noştri?" (AOD.1675-6: 96/11[v]).

3.2. Construcția cu „de" conector relativ apare în zone geografice diferite, acoperind, în mare, întregul teritoriu dacoromânesc; o găsim atât în zona ardelenească şi nord-ardelenească (MI.1630, CDicț.1691-7) sau în zona tipăriturilor coresiene (vezi supra, CT.1561, CC[1].1567-8, CL.1570, CC[2].1581), cât şi în zona muntenească şi oltenească (Ev.1642, CIst.1700-50, Ist.1709-16) sau în cea moldovenească (Prav.1581, FD.1592-604, VRC.1645, ŞT.1644, CLM.1700-50, NL.1750-66).

3.3. În construcțiile înregistrate, subordonatele au drept regent un pronominal indefinit (*unii, unele, cineva, oarecine, mulți, alții*), un pronominal negativ (*nimea, nimică/nemică*), un substantiv cu articol, fie articol definit (*omul de, sora de, ereticii de, obiceaiul de, fața de, gurile lor de,* inclusiv un nume propriu, autodeterminat: *Caiafa de,*

[4] De observat că, începând cu secolul al XVII-lea, „de să" dispare indiferent de statutul lui de conector relativ (tipul (9b), (10b)), de complementizator în GN (tipul (8a-b)) sau de complementizator în GV (vezi exemple ca: „**De să** se supuie şi să se pleace tot vrăjmaşul şi nepriitoriul supt picioarele noastre, Domnului să ne rugăm", CL.1570: 132/12[r], unde subordonata antepusă, introdusă prin „de să", are ca regent verbul „să ne rugăm"). În raport cu româna veche, în româna modernă, relativul „de" se specializează pentru indicativ; în acelaşi timp, complementizatorul „de" ajunge să se grupeze, sub aspectul construcției modale, cu „că" („de"-indicativ şi „că"-indicativ), separându-se de ceilalți doi complementizatori „să" şi „ca...să" („să"-conjunctiv şi „ca...să"-conjunctiv).

Construcții ulterioare cu „de să" (vezi un exemplu din Rebreanu, înregistrat în GLR II: 277: „Am să fac o **anchetă de să** mă pomenească satele") sunt false excepții; sunt de acelaşi tip cu (10b) şi apar în construcții cu relativul „şters", în care „de" este prepozițional pe lângă un relativ neexprimat („o anchetă **de ~~care~~** să pomenească", „să nu aibi nimică **de ~~care~~** să-ți fie mai drag").

[5] Româna face parte dintre limbile în care, exceptând aceste construcții bine circumscrise, exprimarea relativului este obligatorie.

BDD-V153 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:16:59 UTC)

Arie de), fie unul nedefinit (*un rob de, un fum de, un doftor de*), dar şi un substantiv nearticulat, adesea, cu formă de plural (*şerpi de, râure de, îngeri de, limbi de, neamuri de*), rar, şi de singular (*văpaie de*, *mitropolit de, sămnu de*). O construcție apropiată de cea regional muntenească actuală (tipul cu regent pronominal demonstrativ[6]) apare în zona moldovenească, la Neculce, unde are ca regent demonstrativul „cè" (12). După cum se observă, „de"-ul trimite atât la nominale cu referenți umani, cât şi la nominale non-animate.

(12) „gândindu-să, ticălosul, că i să va uita vina, **cè de**-au fost cu moscalii" (NL.1750-66: 266).

Un tipar frecvent în limba veche este cel din (13), unde existențialul „a fi" separă antecedentul nominal de propoziția relativă introdusă prin „de":

(13) „Patru lucrure **sânt de** n-au saţiu niciodată" (FD.1592-604: 179/618^{r})

3.4. Unele construcții interpretate ca având un „de" relativ sunt, contextual, ambigue. În construcții precum (14a-f), apar şi valori suplimentare, circumstanțiale sau copulative, fiind dificilă încadrarea fără echivoc a construcției într-un singur tipar:

(14) a. „Şi au ales **4 evanghelişti** (...) **de**-au [„care" sau „şi"] scris Evanghelia" (CCat.1560: 101/1^{r})
b. „mulți cheamă anume **sora moşu-mieu şi fratele, de** [„cărora" sau „şi"] le dzic moşul şi moaşea" (Prav.1581: 179/264^{v})
c. „şi **oameni<i> bătrâni** ce sunt mai pricepuți aicea, **de** [„care" sau „şi"] ştiu de toate rândurile" (DÎ.XXXI: 1600)
d. „**Tânărul de** [„care" sau „dacă"] curveaşte păcatu-ş face" (FD.1592-604: 179/618^{v})
e. „unde iaste **locul larg, răşhirat**, **de** [„în care" sau „încât"] pot mulți încăpea" (CDicț.1691-7: 38)
f. „Şi au plinit atunci tustreli **birurile, de** [„pe care" sau „pentru a"] le-au trimis la Poartă" (NL.1750-66: 17).

Exceptând construcțiile cu „de" complementizator (supra, exemplele (3a-b)), în cazul lui „de" relativ, majoritatea cercetărorilor au subliniat existența unei relații de echivalență cu o construcție copulativă (Guruianu 2007: 29; Sava 2012) sau, eventual, cu una consecutivă (Pană Dindelegan 2003: 205) sau finală.

3.5. Trebuie precizat că, în niciunul din textele analizate, nu apar numai construcții cu relativul „de"; acesta este selectat paralel cu relativele „ce" sau „care" (supra (1)). În (15a-c), selecția celor trei relative apare în acelaşi text, în situații foarte apropiate ca structură şi ca semnificație:

(15) a. „nume de demult al **ținutului care** acum îl chiiamă Țezarea" (CDicț.1691-7: 313)
b. „o **iarbă ce** să chiiamă pir" (CDicț.1691-7: 36)
c. „nume al unii feate al unui **om de** l-au chiemat Anțeus" (CDicț.1691-7: 40)

De notat că, deşi prezente în toate tipurile de texte şi în întreaga perioadă investigată, construcțiile cu „de" relativ sunt mai puțin frecvente decât cele cu invariabilul relativ

[6] Vezi, pentru româna modernă, construcția similară cu demonstrativul regional muntenesc „a": „pe una din fetele lui Zamfirache Ulieru din Colentina, **a de** s-a logodit cu Ilie Bogasierul", Caragiale (*apud* Pană Dindelegan 2003: 205).

BDD-V153 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:16:59 UTC)

„ce", de care se apropie cel mai mult ca formă şi ca particularităţi flexionare; în Prav.1581, de exemplu, „ce" relativ apare de 118 ori, în timp ce „de" relativ are numai două ocurenţe; în CDicţ.1691-7, găsim numai 4 apariţii ale lui „de" relativ, în raport cu 14 apariţii ale lui „ce" relativ, la care trebuie adăugate şi încă 9 apariţii ale grupurilor relative „cel(a) ce, cei ce, celor ce".

4. Concluzii

a. Ca tipologie, se disting un „de" relativ şi un „de" complementizator, ambele având ca element comun rolul de a încorpora, într-un GN, o subordonată.

b. „De" relativ apare în toate tipurile de texte, originale şi traduse.

c. „De" relativ apare în întreaga perioadă veche, secolele al XVI-lea – al XVIII-lea.

d. „De" relativ apare în zone geografice diferite, atât în aria nord-ardelenească şi în zona tipăriturilor coresiene, cât şi aria muntenească şi oltenească, inclusiv în cea moldovenească, zonă neînregistrată pentru dacoromâna populară modernă; în româna veche, construcţia nu poate fi etichetată ca fiind de tip regional.

e. Utilizările lui „de" relativ şi ale lui „de" complementizator din limba veche îl aşază pe „de" într-o reţea de construcţii cu structuri şi valori dintre cele mai diverse, conferindu-i, la nivelul sistemului, un grad înalt de ambiguitate.

f. „De"-ul conector pentru încastrarea propoziţiilor în structura lui GN este, în limba veche, mai frecvent decât indică lucrările anterioare, în special în ipostaza lui de relativ, însă, în raport cu celelalte relative specializate („care" şi „ce"), frecvenţa lui este mult mai redusă.

g. „De"-ul conector specializat pentru GN se construieşte cu indicativul şi cu subjonctivul („de" vs „de să"); construcţia cu subjonctivul (deci tiparul „de să") nu mai apare începând cu secolul al XVII-lea.

h. Încă din româna veche sunt înregistrate construcţii cu relativul „şters" („nimea care să" > „nimea să"; „de care să" > „de să"), în care funcţia relativului este preluată de marca „să" a conjunctivului.

SURSE

AD.1722-5 = Antim Ivireanul, *Predici,* ediţie critică, studiu introductiv şi glosar de G. Ştrempel, Editura Academiei, 1962.

AOD.1675-6 = *Alexie, omul lui Dumnezeu,* în *Cele mai vechi cărţi populare în literatura română,* V, studiu filologic, studiu lingvistic, ediţie şi glosar de Maria Stanciu-Istrate, Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, 2001.

CC[1].1567-8 = Coresi, *Tâlcul evangheliilor,* ediţie critică de Vladimie Drimba, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998.

CC[2].1581 = Coresi, *Cartea cu învăţătură*, publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec, 1914.

CCat.1560 = Coresi, *Catehism* (Braşov). Ed.: Al. Roman-Moraru, 1982, în I. Gheţie (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea.* I. Catehismul lui Coresi; II. Pravila lui Coresi; III. Fragmentul Todorescu; IV. Glosele Bogdan; V. Prefeţe şi Epiloguri, Bucureşti, Editura Acadmiei Române, 1982, p. 21–97.

BDD-V153 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:16:59 UTC)

CDicț.1691-7 = Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione,* ediție de Alin-Mihai Gherman, Studiu introductiv, note şi text, Cluj-Napoca, CLUSIUM, 2001.

CIst.1700-50 = *Istoria Țării Rumâneşti atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino,* ediție critică, studiu filologic, lingvistic, glosar şi indice de nume proprii de Otilia Dragomir, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006.

CL.1570 = Coresi. *Liturghierul lui Coresi* [1570]*,* Text stabilit, studiu introductiv şi indice de Al. Mareş, Bucureşti, Editura Academiei, 1969.

CLM.1700-50 = Miron Costin, *Opere,* ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1958.

CPrav.1560-2 = Coresi, Pravila (Braşov). Ed. Gh. Chivu, în I. Gheție (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*, 218–30

CT.1561 = Coresi, *Tetraevanghelul tipărit de Coresi,* Braşov 1560-1561, comparat cu *Evengheliarul lui Radu de la Măniceşti,* 1574, ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1963.

DÎ = *Documente şi însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru, Introducere de Alexandru Mareş, Bucureşti, Editura Academiei, 1979.

Ev.1642 = *Evanghelie învățătoare*, ediție, studiu introductiv, note şi glosar de Alin-Mihai Gherman, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.

FD.1592-604 = *Floarea darurilor*. Ed.: Alexandra Roman Moraru, Bucureşti, Minerva, 1996 (Cele mai vechi cărți populare, I), p. 119–82.

Ist.1709-16 = *Istoria Țării Românești de la 1688până la martie 1717,* ediție întocmită de Constantin Grecescu, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1959.

MC.1620 = Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică însoțită de izvoare, studiu introductiv, note şi indici de G. Mihăilă, Bucureşti, Editura Minerva, 1989.

MI.1630 = Mirela Teodorescu şi Ion Gheție, *Manuscrisul de la Ieud,* text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă şi indice, Bucureşti, Editura Academiei, 1977.

NL.1750-66 = Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei* şi *O samă de cuvinte,* text stabilit, glosar, indice şi studiu introductiv de Iorgu Iordan, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1959.

PO.1582 = *Palia de la Orăştie,* text stabilit şi îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproşu şi Alexandru Gafton, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2005.

Prav.1581 = *Pravila ritorului Lucaci,* text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1971.

ŞT.1644 = *Şeapte taine ale besearecii, Iaşi, 1644*, ediție critică, nota asupra ediției şi studiu filologico-lingvistic de Iulia Mazilu, Iaşi, Editura Universitatii „Alexandru Ioan Cuza", 2012.

VRC.1645 = Varlaam, *Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc,* ediție critică, studiu filologic şi studiu introductiv de Mirela Teodorescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1984.

VS.post1700 = *Vedenia Sofianei,* în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română,* VI, Studiu introductiv, ediție şi glosar de Andrei Timotin şi Emanuela Timotin, Bucureşti, Fundația Națională pentru Ştiință şi Artă, 2002.

BDD-V153 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:16:59 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Coteanu, Ion, 1973, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj,* Bucureşti, Editura Academiei.

Dragomir, Otilia, 2006, „Studiu lingvistic" la *Istoria Țării Româneşti atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino,* Editura Academiei Române.

Drăganu, Nicolae, 1923, „Conjuncțiile *de* şi *dacă* (Un capitol de sintaxă românească)", în *Dacoromania*, III, 251-284.

Frâncu, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780),* Iaşi, Casa Editorială „Demiurg".

GALR, Academia Română, V. Guțu Romalo (ed.), *Gramatica limbii române, I Cuvântul, II Enunțul,* 2008 [2005], Bucureşti, Editura Academiei Române.

Gheorghe, Mihaela, 2004, *Propoziția relativă*, Piteşti, Paralela 45.

Gherman, Alin-Mihai, 2001, „Cuvânt înainte" la Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione,* ediție de Alin-Mihai Gherman, Cluj-Napoca, CLUSIUM.

Gheție, Ion (coord.), 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780),* Bucureşti, Editura Academiei Române.

GLR, Academia Română, *Gramatica limbii române,* ediția a II-a revăzută şi adăugită, I-II, Bucureşti, Editura Academiei, 1966.

Guruianu, Viorel, 2007, *Sintaxa textelor româneşti originale din secolul al XVI-lea. Sintaxa frazei,* Bucureşti, Editura Universității Bucureşti.

Guțu Romalo, Valeria, 1969, „Câteva probleme ale studierii sintaxei", în *Studii de istorie a limbii române literare. Secolul al XIX-lea,* vol. I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, p. 48-68.

Pană Dindelegan, Gabriela, 2003, „Ambiguitatea conjuncției „DE". Poziția în nsamblul conectorilor", în *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări,* Bucureşti, Editura Humanitas Educațional, p. 200-210.

Sava, Cristinel, 2012, *Complementizatorii în limba română veche*, teză de doctorat (nepublicată).

Stanciu-Istrate, Maria, 2001, „Studiu filologic, studiu lingvistic" la *Cele mai vechi cărți populare în literatura română,* V, *Alexie, omul lui Dumnezeu,* Bucureşti, Fundația Națională pentru Ştiință şi Artă.

Teodorescu, Mirela, Ion Gheție, „Studiu de limbă", la *Manuscrisul de la Ieud,* Bucureşti, Editura Academiei, 1977.

Todi, Aida, 2001, *Elemente de sintaxă românească veche,* Piteşti, Editura Paralela 45.

Vrabie, Emil, 2000, „Încercare asupra etimologiei pronumelui relativ *de* «care»", în *Studii şi cercetări lingvistice*, 60, nr. 1, 257-260.

Vulpe, Magdalena, 2006 [1980], *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită,* Cluj-Napoca, Editura Clusium.

BDD-V153 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:16:59 UTC)